

עלון המשפט

ביה"ד "נתיבות חיים" שע"י מוסדות מענה שמחה י-ם בנשיאות הגאון הרב נפתלי נוסבוים שליט"א פנים מאירות 1 י-ם טל: 02-5023637

גליון חודש שבט ה'תשע"ז | 92

פסקי דינים

תוכן העניינים:

- א | פסקי דינים - שכירות מטלטלין 3 - פטור שואל במתה מחמת מלאכה
- ב | תורת המשפט - איסור ריבית בהלוואה למדינה

בית דין לענייני ממונות "נתיבות חיים"

שע"י כולל חושן משפט אוהל יוסף
ניתן לקבוע תור לדיונים בבתי הדין:

בירושלים:

בפל': 052-7642-346 (בשעות 18:30-20:00)

בבית שמש:

בטל: 02-502-3637 (בשעות 18:30-20:00)

הדיונים נערכים בשפות עברית, אנגלית ואידיש. ההרכבים בבית הדין הם בראשות הדיינים דלהן:

יום א'

הגאון הרב **יצחק שובקס** שליט"א /
הגאון הרב **אברהם בוטרמן** שליט"א

יום ב' - צהריים

הגאון הרב **נפתלי נוסבוים** שליט"א

יום ב' - ערב

הגאון הרב **יוסף פליישמן** שליט"א
(ניתן להזמין דיונים גם באנגלית)

יום ג'

הגאון הרב **אברהם דברמדיקר** שליט"א

יום ד'

הגאון הרב **יעקב פרבשטיין** שליט"א

יום ה'

הגאון הרב **צבי ברוורמן** שליט"א

בבית שמש:

ביום חמישי בערב

"עלון המשפט"

י"ל ע"י "מכון מענה שמחה"
בעריכת הר"ר ש. רוטמן
© כל הזכויות שמורות.

תגובות והערות ניתן לשלוח לדוא"ל
maanesimcha@gmail.com

הרב יוסף פליישמן שליט"א

שכירות מטלטלין 3

פטור שואל במתה מחמת מלאכה

1. השואל חפץ מחבירו דומה לשוכר לכל דיניו, חוץ מלעניין דין אונס, ששוכר שמשלם תמורה עבור השימוש בחפץ פטור באונס, ושואל שאינו משלם תמורה עבור השימוש חייב אפילו באונס. ומכל מקום אם שאל חפץ מחבירו וע"י השימוש עצמו התקלקל החפץ בחלקו או כולו, אם השתמש בחפץ בצורה הרגילה פטור השואל, והוא הנקרא "מתה מחמת מלאכה".
2. ונחלקו הראשונים בטעם הפטור של מתה מחמת מלאכה. י"א שהטעם הוא מחמת פשיעת המשאיל, שכיון שהשאיל חפץ שאינו יכול לעמוד בשימושים רגילים הפסיד את עצמו. וי"א שהטעם הוא שכיון שהמשאיל ידע שהשואל ישתמש בחפץ והחפץ יכול להתקלקל, מחל מראש על הנזק. יש מן האחרונים שכתב טעם אחר לפטור, שהשאלה נחשבת כשאלה

ציונים והערות

1. דווקא אם שאל ברשות בעל החפץ, אבל אם לקח מעצמו, אפילו כשאין חסרון שואל שלא מדעת וכגון שהחפץ עמד לשאלה, בכ"ז אין לו פטור זה, וכמו שהבאנו בגליון הקודם (הערה 16) מהפרישה לענין חפץ של מצוה, וכ"כ בקצוה"ח (שח, ג, אבל מהנתי"ש, ד בשם השיטה (ב"ק צז, א) שהביא מהראב"ד שהטעם ששואל שלא מדעת חייב במתה מח"מ הוא משום שרבנן עשוהו כגניבה ולא כשאלה משמע שלא כהקצות, כי לפי הקצות אפילו אם דינו כשואל, שואל כזה חייב), וכן היה פשוט ליש"ש (ב"ק א, כח, ומה שמדבריו נראה שהרשב"ם המובא בתוס' ב"ק י, א ד"ה כגון) אינו סובר כן, וישבו לפי מה שביאר בחי' ר' אריה לייב סי' ס שהרשב"ם לא התכוון לדון המשמשים בספסל כשואלים רגילים), ואפילו אם קיבל רשות מבני ביתו של בעל החפץ פסק הערך שי (סי' שמ, ד"ה מחמת) שכיון שאין להם כוח למחול יהיה השואל חייב במתה מח"מ (וראה עוד בזה להלן הערות 8, 13).

2. הדין נלמד בגמ' מסברא, וז"ל הגמ' (ב"מ צו, ב) "אמר רבא, לא מיבעיא כחש בשר מחמת מלאכה דפטור, אלא אפילו מתה מחמת מלאכה נמי פטור, דאמר ליה לאו לאוקמא בכילתא שאילתה".

3. בספר פרח מטה אהרן (ב, קטו ד"ה מיהו נראה) הסתפק אם הפטור של מתה מח"מ נאמר רק במקרה של אונס, או שגם במקרה של גניבה ואבידה נאמר פטור זה, והיינו שגם אם נגנב או נאבד מחמת מלאכה פטור. הנידון שהוא דן בו הוא בכלה שקיבלה נזמים מהחתן בכדי להתפאר ולהתנאות (ועי"ש שדינה כשוכר), ולבשה אותם גם בדרכה לבית המרחץ כרצון חתנה ושם נגנבו ממנה הנזמים, והסתפק הפמ"א אם אפשר לפטור מטעם גניבה מחמת מלאכה, וכתב שכיון שלא מצא מי שיחלק בדן מתה מח"מ אי אפשר לחייב בזה. בשאלה זו תלוי גם אם יש פטור מתה מח"מ בשוכר, כי אם הפטור נאמר רק גבי אונס, א"כ בשוכר שבכ"א פטור באונס אין הדין שייך בו, אכן אם הפטור נאמר גם בגניבה ואבידה שייך הדין גם בשוכר. במלואי המשפט (שמ, הע' 22) דייק מקצוה"ח (שח, ג) ונתיה"מ (שמ, ה) שהפטור נאמר גם בגניבה ואבידה, והוכיח כך גם מתשו' הרא"ש (צב, א) שכתב שיש פטור מתה מח"מ גם בשוכר. והפטור בגניבה היינו רק בשני תנאים: א' שנגנב באופן שאין עליו טענה שהיה צריך להיות יושב ומשמר או לשמור שמירה מעולה בכדי למנוע הגניבה. ב' שהמלאכה היא שגרמה את הגניבה וכמ"ש"כ בנתי"מ (שם) וכמו במקרה של הפמ"א.

4. זו שיטת הרמב"ן (שם ד"ה הא דאמרינן) וז"ל "משאיל פשע בה שהשאלה למלאכה והיא אינה יכולה לסבול אותה", והביאו הריטב"א (שם ד"ה דאמר ליה) וביאר את דבריו וז"ל "הוה ליה לעיניו אם היא בת מלאכה אם לאו, וכיון דלא עיין ואושלה איהו דאפסיד אנפשיה", וכן הביא הב"י (שמ, ה) את שיטת הרמב"ן. וכ"כ הר"ן (שם, ד"ה אלא אפילו) וכן פסק הש"ך (שמ, ה). הגידולי שמואל (ב"מ צו, ב ד"ה אלא) כתב שלפי טעם זה אם המשאיל הוא קטן שהגיע לעונת הפעוטות לא יהיה הפטור של מתה מח"מ כיון שא"א לומר שפשע.

5. זו שיטת הרשב"א (שם ד"ה אפילו מתה) וז"ל "טעמיה דרבא, דודאי מאן דמשאיל פרה לחברו למלאכה מידע ידע דעבידא לאכחושי בבשרא, דלאו לאוקמה בכילתא שאלה, ואפ"ה לא שם ליה מעיקרא בכחשא, וכיון דלאו בכחש קפיד, אף במתה מחמת מלאכה נמי לא קפיד, דמה לי קטלה כלה מה לי קטלה פלגא", והיינו שכיון שבכל השתמשות מתקלקל החפץ במקצת והמשאיל מחל על כך, א"כ נחשב שמחל על כל קלקול שיארע עקב השימוש אפילו אם החפץ יתקלקל לגמרי (ודבריו אינם מובנים כ"כ, כי איך אפשר ללמוד ממחילתו על קלקול קטן שמוחל על קלקול כל החפץ, אם לא שנדחוק שכוונת "דעבידא לאכחושי" היא רק שיכול לאכחושי, וא"כ כוונת הרשב"א היא שהמשאיל מחל על כל ההפסד כיון שידע שיכול לקרות היק גדול). וקרוב לדבריו כתב הנימוק"י (נה, ב ד"ה אפילו מתה) "כיון שהשאלה למלאכה ידע דאפשר דמתכחשא במלאכה ואפ"ה השאלה, א"כ מתירה למייתה, ומה לי קטלא כולה ומה לי קטלא פלגא". ויתכן שהנימוק"י הביין כך את דברי הרמב"ן (ולא כהבנת הריטב"א הנ"ל ברמב"ן) שפשיעת המשאיל היא שלא התנה מתחילה על הקלקול שיארע לחפץ, וכך נראה מסיים דבריו שכתב "הלכך המשאיל הוא דפשע בנפשיה ואינו דין שיתחייב שואל במאי דפשע משאיל בנפשיה", (וזה שלא כמ"ש"כ המחנ"א (שאלה ד) שהנימוק"י מסכים לרשב"א נגד הרמב"ן).

והנה פשוט לכא' שיש חילוק בין הטעמים שכתבו הרמב"ן והרשב"א, ואף יתכן שיהיו נפק"מ להלכה ביניהם (וכ"כ המחנ"א הנ"ל, אמנם ראה לקמן הערה 8 שהנפ"מ שלו אינה מוסכמת, ועיין בהערות 11, 16 עוד אפשרויות של נפק"מ), וזה שיש חילוק כ"כ להדיא בשיטה מקובצת, כי אחרי שהביא את הרמב"ן והריטב"א כתב "אבל

בטעות, כיון שלא היה שואל אם היה יודע שהחפץ אינו יכול לעמוד בשימוש רגיל⁶. וישנם חילוקים להלכה בין הטעמים. אמנם אין סומכים לדינא כלל על הטעם האחרון, ואף אי אפשר לטעון 'קים לי' כדעה זו⁷.
גם הסוברים כטעם הראשון מסכימים שאפילו אם הבעלים לא פשעו והחפץ היה יכול לעמוד בשימוש רגיל, מ"מ אם שאל את החפץ מהבעלים והייתה הבנה ביניהם שהשואל יוכל להשתמש בצורה מסוימת והחפץ התקלקל ע"י השימוש, יהיה השואל פטור, כיון שהבעלים השאילו על

ציונים והערות

הרשב"א כתב⁸ וכו', אכן הש"ך (שמ, ה) העתיק את דברי הרמב"ן וכתב "וכ"כ הרשב"א", ובאמת כבר כתבו (כנסת יעקב עמ' נח, והביא שהחת"ס ועוד אחרונים כתבו כע"ז) שהש"ך לא היה לו לא את השיטה ולא את הרשב"א, והסתמך רק על ה"ה שהובא בב"י (שמ, ה) שאחרי שהביא את שיטת הרמב"ן שחולק על הרמב"ם בעניין אחר כתב שהרשב"א מסכים עם הרמב"ן, ומזה הבין הש"ך שהרשב"א מסכים לשיטת הרמב"ן גם בטעם הפטור של מטה מח"מ (וכוונת ה"ה לא הייתה באמת אלא ששניהם מסכימים לחלוק על הרמב"ם).

הבית אהרן (צז, א ד"ה איכא) כתב שיש נפק"מ בין הרמב"ן לרשב"א במקרה ששאל חתול שיאכל עכברים שמזיקים לו, ובסוף אכל החתול יותר מדי עכברים ומת, שבזה כיון שהמשאל לא השאיל כלל ע"ד שיינזק ואפילו במקצת אלא אדרבא - הוא חשב שריווח את השבחת החתול מהאכילה, לא יהיה הפטור של מטה מח"מ לפי הרשב"א, (ואף שבגמ' פטרו השואל במקרה דומה, שם שאל את החתול רק בכדי שתהרוג ולא שתאכל כמשי"ב הסמ"ע (שמ, ח), או ששם פטרוהו מכיון שהשואל לא קביל עליו אונס כזה). וכ"כ בעל הביאור על סה"מ לרס"ג (כ"ג עמ' 309, והוא נשאר בצ"ע מהגמ' הנ"ל ולא תירץ כמו הב"א), והוסיף לשאול על הרשב"א שאין סברא לומר שאם קיבל ע"ע קלקול קטן שקיבל ע"ע גם קלקול גדול, ועוד שהרבה פעמים מקבל ע"ע קלקול שעתיד להיתקן עם הזמן, וא"כ א"א ללמוד ממנו שמוחל גם על קלקול שאינו ניתן לתקון.

6. כן חידש המחנ"א (שאלה ד) "דסתם שואל כלי או בהמה, למלאכה הראויה למלאכה קא שאיל, והלכך כשמתה מחמת מלאכה או נכחשה הבהמה מחמת מלאכה כחש דלא הדרא, איגלאי מלתא דבהמה זו לא היתה ראויה למלאכה, והוי שאלה בטעות, דאי הוה ידע בה השואל שלא היתה ראויה למלאכה לא היה שואל אותה", וכיון שהשאלה היא בטעות לכן אין לו דין שואל ואינו חייב באונסין. והוא כותב שלשיטתו חייב השואל בבלאי שנובע משימוש רגיל, כי כיון שהשואל ידע מראש שיהיה בלאי כזה אינו יכול לטעון שהשאלה הייתה בטעות, והביא ראייה לזה מהגמ' (ב"מ ע, א) מהעובדא של מר שמואל עם הדוד של היתומים עיי"ש. והמחנ"א חולק בזה לדינא על הרמב"ן והרשב"א, כי לפי הטעם שלהם השואל יהיה פטור בכה"ג כיון שהמשאל מוחל על בלאי רגיל, (ודבריו הם גם דלא כהרמ"ה שנביא להלן דין 5, כי אם נאנס בדרך אי אפשר לומר שהייתה טעות בשכירות, וגם הרא"ש שחולק על הרמ"ה ולא טען עליו טענה זו אינו מסכים עם המחנ"א).

ולפי דברי המחנ"א ייצא חידוש גדול לדינא, שאם ארעו לשואל שני אונסים - הראשון אונס רגיל והשני אונס בגדר מטה מח"מ, יהיה פטור על שני האונסים, לדוגמא: אם שאל רכב לכמה ימים, וביום הראשון נכנס בו רכב (שהוא אונס רגיל) ועשה נזק חמור לרכב, ואחרי יום קרה קלקול לרכב תוך כדי שימוש רגיל, יהיה השואל פטור משני האונסים, שהרי התברר בסוף שכל השאלה הייתה בטעות וכיון שכל השאלה מתבטלת אינו חייב באונסים כלל. עוד נפק"מ תתיה לפ"ד לחומרא, שאם הקלקול מיוגרד כאונס קרוב לאבידה יהיה השואל חייב לשלם, שכיון שהתברר שכל השאלה הייתה בטעות א"כ יש לו דין של אדם סתם שהשתמש ברשות, ודעת התוס' (ב"ק כו, ב) וכן פסק הרמ"א (שעש, א) שאדם המזיק חייב על אונס שקרוב לאבידה, וכיון שהשתמש בחפץ חבירו והזיק באונס קרוב לאבידה יהיה חייב לשלם, אם לא שנאמר שנחשב שהמשאל אמר לו בעצם ההשאלה "קרע כסותי והיפטר" - דבר שאינו מסתבר כ"כ.

7. כבר כתבנו בהערה הקודמת שדברי המחנ"א סותרים את דברי הראשונים, והשו"ע פסק (שמ, ג) כמו הראשונים (וגם התרומת הדשן (א, שכח) שהש"ך (ס"ק ו) חלק עליו הוא דלא כהמחנ"א), וגם הש"ך (שמ, ה) חולק עליו, וגם ראייתו מהדוד נדחתה בקל ע"י הערך שי. והיות שדעתו לא הובאה בשו"ע ובנו"כ אי אפשר לטעון 'קים לי' כשיטתו כמבואר בכללי תפיסה (סעיף כ).

8. במחנה אפרים (שאלה ד) כתב בדעת הרמב"ן והריטב"א "מי ששאל ספר כדי ללמוד בו ונתקלקל הספר מחמת מה שלמד... לפי הטעם דיהיב הרמב"ן והריטב"א ז"ל לפטור במתה מחמת מלאכה... דבנ"ד דלא שייך האי טעמא לומר דפשע המשאל, הרי השואל חייב לשלם". והיינו שמכיון שהמשאל לא פשע בהשאלת הספר כי הספר יכול לעמוד בשימוש רגיל, א"כ לפי דעת הראשונים הנ"ל יהיה השוכר חייב.

אכן הברכת משה (בביאורו על המחנ"א) טען עליו שדבריו נסתרים מדברי הרמב"ן והריטב"א עצמם, שהנה מבו' ברייתא (ב"מ כט, ב) "השואל ספר תורה מחבירו... לא

דעת השימוש הזה⁸.

4. הפטור של מטה מח"מ נאמר רק אם הקלקול אירע באונס, אבל אם הקלקול קרה עקב שימוש בלתי זהיר חייב השואל, אפילו אם הקלקול קרה ע"י השימוש. ולכן אם שאל סיר בשרי והכניס לתוכו כף חלבית בת יומה וטעם החלב והבשר מורגש בסיר והטריף את הסיר, חייב להכשיר את הסיר או לשלם את דמיו אם אי אפשר להכשירו⁹. וכן אם שאל אופניים ונפל שלא מחמת אונס בזמן הרכיבה חייב לשלם על התיקון¹⁰.

ילמוד בו בתחילה", והיינו (רד"ה בתחילה) "מפני שצריך להשהותו לפניו ועי"ז הוא מתקלקל, וכתב ע"ז הרמב"ן "עכשיו שנהגו לכתוב התלמוד, אם השאילו מסכתא אינו כן, שכל אדם שוין בו והשונה פרקו מאה פעמים ומי שלא שנה אותו מעולם כולם נוגעין בהם וממשימין בהם, שאין לך אדם שלא יהא צריך עיון ומחשבה יתירא", וביתר ביאור כתב הריטב"א "כתב רבינו הרמב"ן ז"ל... עכשיו שהתירו לכתוב התלמוד משום עת לעשות לה", כל ששואל שום ספר מחברו מותר ללמוד בו אפי' לכתחלה, שאפי' מי ששנה פרקו כמה פעמים צריך למושך לכאן ולכאן ולמשימש בו כמי שלא שנה בו מעולם, וצריך לגלול מראשו לטופו ומסופו לראשו, הילכך יד כל אדם שוה בו **שעל דעת כן השאיל לו**, ונראה שאפילו בס"ת נביאים וכתובים אם יודע משאיל בשואל שאינו רגיל וצריך ללמוד בו בתחלה והשאילו סתם, מותר ללמוד בו בתחלה שעל דעת כן השאילו לו".

והנה אף שהרמב"ן והריטב"א לא דיברו בפירוש אם פטור על הקלקול, מ"מ מזה שהתירו להשתמש בגלל "שעל דעת כן השאיל לו" משמע ברור שאינו חייב לשלם, כיון שהוא כמו מזיק ברשות שהוא פטור (כמשי"ב בקצוה"ח רמ, א, ובחי' ר' אריה לייב הנ"ל הבין שזה הפשט ברשב"ם המובא בהערה 1, וגם החולקים על הרשב"ם בתוס' הנ"ל מודים שבשואל ממש השואל יהיה פטור לשלם) והוא כמו בלאי רגיל שאין צריך להגיע בזה לפטור מיתה מח"מ כדי לפטור, ובזה יובן מאוד דברי הנימוק"י שהובאו לעיל 5, שמתחילה כתב בטעם הפטור שהוא משום ש"ידע דאפשר דמתכחשא במלאכה ואפ"ה השאילה", ואח"כ סיים "הלכך המשאל הוא דפשע בנפשיה ואינו דין שיתחייב שואל במאי דפשע משאל בנפשיה".

המגיד משנה (גו"א יג, יג והובא דבריו בסמ"ע רסז, כח) נטה לומר לפי הראשונים האלו ששווה דין שואל לדין השבת אבידה, ואם מצא ספר מותר לו להשתמש בו אף שיתקלקל, וסיים בצ"ע, "ודבריו צ"ע, שהרי הריטב"א ביאר הטעם שהשואל יכול להשתמש "שעל דעת כן השאיל לו", והיתר זה אינו שייך במוצא אבידה (וזה דומה למש"כ בהערה 1), וכך טען הרדב"ז (ב אלפים רנב) "לאכאורה היה נראה לומר דדוקא בדין השואל אמרה דאדעתא דהכי אושליה אבל לא באבידה דליכא הך טעמא". ובאמת שגם הרדב"ז הכריע (שם וגם א, תקכ) שמותר למוצא אבידה להשתמש בספר, ולא משום ההשוואה של ה"ה, אלא שמצא טעמים אחרים להתר, וז"ל "דטעמא דמלתא, דבעל האבידה ניחא ליה דליהוי כשואל לענין שיוכל ללמוד בספרי התלמוד אפילו בתחלה, כדי שישמור את האבידה יפה בההיא הנאה שהוא קורא בהם, ולא למהיו שואל גמור להתחייב באונסין, אלא לענין זה בלבד", וכתב עוד שני טעמים אחרים להתיר הדבר ולא משום שאבידה שווה לשאלה. וכן כתב המלא הרועים (בפי' על הרי"ף) שהסיבה שה"ה הסתפק באבידה הוא בגלל "שלא סיימוה קמיה סוף דברי הרמב"ן ש' טעם ההיתר משום דאדעתא דהכי אושליה", והוסיף (ולא ראה את הרדב"ז) שפשוט שבאבידה אסור למוצא לקרוא בספר תחילה גם בזה"ז. וכן כתבו בפעולת שכיר (פי' על הרי"ף) ובאולם המשפט (רסז, ד"ה סמ"ע ס"ק כח), שבאבידה צריך להיות אסור ללמוד באופן שהספר יתקלקל, וכן כתב הנת"י (חידושים רסז, יב) שבאבידה אסור ללמוד דבר הטעון עיון בספר שנאבד.

דוגמאות נוספות לדין זה. נידון המשפט שלום (קעו, יב) במי ששכרוהו להבריא נכסים ממדינה למדינה ונתפסה הסחורה ע"י שומרי הגבול, שצידד שאם לא פשע המבריא הוא פטור מטעם מטה מח"מ כיון שעשה כרצון הבעלים. וכן מה שכתב בחי' המיוחסים לריטב"א (ע, א ד"ה משום, והובא בקצות שמ, א), שאם הפקידו אצלו מעות כדי שישקיע אותם עבור בעל המעות והופסדה ההשקעה, שהנפקד פטור מטעם מטה מח"מ. למש"כ אין מחלוקת בדין הריטב"א, ודלא כמש"כ הפת"ח (פרק י הערה כה) שהריטב"א אינו הולך בזה בשיטת הרמב"ן.

9. השער המלך (חובל ומזיק ז, ג ד"ה איך שיהיה) פטר גם מטעם היזק שאינו ניכר, והכריע ששומר פטור בהיזק שאינו ניכר (והוא מחלוקת מהרש"ל ושו"ך כמבואר בש"ך שסג, ז), אולם החת"ס (גיטין נב, ד"ה ועיין השע"ה"מ) כתב שאם הטעם נרגש נקרא היזק ניכר, והפת"ש (שפה, א) מביא פמ"ג שמסתפק באופן שהטעם מורגש אם נחשב היזק שאינו ניכר, והמנחת שלמה (ט, פח ד"ה ואם הכניס) פשיטא ליה שאם הטעם מורגש חשיב היזק ניכר.

10. הדין שאין פטור מטה מח"מ בפשיעה מבו' להדיא בשו"ת הרא"ש (צב, א) "מה ששואל ושוכר פטורין בכחש בשר מחמת מלאכה, היינו שלא שינו השואל והשוכר" ועיי"ש שאם פשע חייב, והובאו דבריו ברמ"א (שט, ג). אכן השער המלך (שם

5. נחלקו הראשונים במקרה ששאל חמור כדי לעשות אתו מלאכה מסוימת, והיה ידוע לבעל החמור שבכדי שהשואל יוכל לעשות את המלאכה יהיה צריך לצאת עם החמור לדרך, וכשהיה בדרך באו עליו ליסטים וגנבו את החמור באונס¹¹. י"א שכיון שהדרך הייתה נצרכת

צינים והערות

לשימוש שבעבורו שאל את החמור ולולא ההליכה בדרך לא היה האונס קורה¹² נחשב למתה מח"מ¹³, וי"א שכיון שהאונס לא קרה כתוצאה מעצם השימוש שבעבורו שאל את החמור אינו נחשב למתה מח"מ וחייב כבכל אונס¹⁴. המחבר פסק כדעה הראשונה¹⁵, אבל הרמ"א

עדיין "באותה מלאכת ההריגה נאנסה ויא אפטר זה בלי זה", משאי"כ בציור הרמ"ה עם החמור, שהדרך לא הייתה אלא אמצעי להגיע למקום עשיית המלאכה עבודה שאל את החמור והאונס אינו קשור כלל למלאכה עצמה. (וכונת דבריו ש"א אפטר זה בלי זה", שמלאכת הריגת העכברים כרוכה תמיד גם באכילת עכברים - אף שאינו צריך לאכול יותר מדי ולהסתכן, אבל עשיית המלאכה עם החמור אינה מחייבת בהכרח לעבור בדרך, ורק השואל הזה נצרך ללכת בדרך בכדי לעשות את המלאכה.) גם הב"ח (ס"ק ז) הבין שהרא"ש חולק על הרמ"ה שאין פטור מתה מח"מ אלא כשמתה מחמת המלאכה עצמה שעבורה שאל החמור, והוא ביאר שדחיית הרא"ש לדאיית הרמ"ה היא, שבסיפור של השונרא אין הפטור מטעם מתה מח"מ (הגם שהגמ' הסתפקה אם נחשב מתה מח"מ), אלא הפטור הוא כיון שהשונרא פשע בעצמו במה שאכל הרבה עכברים (ואינו דומה למבואר בב"מ ק, א שהשואל צריך גם לשמור החפץ המושאל שלא ייזק, כיון שתמיד השונרא אוכל את העכברים שהוא הורג, ולכן י"ל שהמשאיל קיבל את הנזק הזה על עצמו), ולכן בהליכה בדרך שאין פשיעה מצד החפץ המושאל, השואל חייב.

הפרח מ"א (ב, קטו) הבין ג"כ שיש מחלוקת בין הרמ"ה להרא"ש, והבין שהמחלוקת היא באונס שבא תוך כדי המלאכה אבל היה יכול לקרות אפילו אם לא היה עוסק במלאכה זו, והיינו שהרא"ש טען שליסטים יכולים לבוא גם כשאינו בדרך. (וראה להלן הערה 16 דברי הש"ך.)

12. כן הוא בהדיא בדברי הרמ"ה שהעסקנו לעיל "ואי לאו הליכתו לא הווי מיתנסין", וכ"כ הב"ה הנ"ל, וכן כתב הנתי' (שמ, ה) "גם המחבר [שפסק כהרמ"ה] מודה דכל היכא שאפטר שיבוא להאונס כזה אפילו לא היה בדרך דלא הוי מתה מחמת מלאכה", וביאר הטעם "דהוי כאילו המשאיל אפקרה לגבי אונסין דאינו ראויין לבוא רק בדרך".

13. זו דעת הרמ"ה הנ"ל. ומצאנו כמה קושיות על שיטה זו, וכלהן. הקבא דקשייתא (שאלה לט) הקשה מהגמ' בנדה (נח, א) שמבו' שם (לפי התוס') שאשה ששאלה בגד ונעשה בו כתם שצריכה לכבס את הבגד, ולכא' קשה שהרי לפי הרמ"ה יש לה להיפטר כיון שהאונס שקרה כשפירסה נידה היה תוצאה מהשימוש הרגיל של לבישת הבגד. ונאמרו בזה כמה תירוצים. א', תירוץ הגר"ש וואזנר (מובא בספר הנ"ל הוצאת גל-עד) ועוד אחרונים שהיא חייבת מכיון שהייתה יכולה למנוע הקלקול ע"י הכנסת מוך, ובכה"ג אין הפטור של מתה מח"מ. ותירוץ זה מוכח מתוך דברי הרמ"ה עצמו שכתב שהפטור שייך רק כשהיה מוכרח להשתמש בדרך שקרה בו האונס, וא"כ כאן שהייתה יכולה למנוע הקלקול היא חייבת בוודאי.

ב', תירוץ הגר"נ (דבריו הובאו בקבא דקשייתא הנ"ל דף נב ובספר מחנה ישראל ס"ג) שחידש מוכח הקושייה שדין הרמ"ה שאף אם האונס קרה כתוצאה עקיפה מהמלאכה הוא פטור, היינו דווקא במקום שא"א לתקן הקלקול, אבל במקום שאפשר לתקן הקלקול השואל חייב לתקן אף להרמ"ה, והיינו רק באונס שנבע בצורה עקיפה מהמלאכה, אבל באונס שקרה ע"י המלאכה עצמה אינו חייב לתקן כלל. ומכוח חידוש זה אף פסק הגר"נ שאם שאל מגפיים "ובדרך נתקע רגלו במסמרים ונקרע המגף" שאם אפשר לתקן המגפיים חייב השואל בכך גם לפי הרמ"ה, ורק אם א"א לתקן אז פטר הרמ"ה. אמנם דבריו נסתרים ממש"כ המשפטים ישרים (חסון ס"ט) במקרה ששאל מנורה ונפלה והתקלקלה בחלקה, שאף שהיה ניתן לתקן (כמו שרואים מסוף התשו' שחייב השואל לשלם עבור התיקון בגלל שנטה לומר שהשואל פשע) מ"מ כתב (אם השואל לא פשע) שיהיה תלוי במח' הרמ"ה והרא"ש. בנוסף, כיון שיש תירוצים אחרים לקושיית הקבא דקשייתא אין הכרח ליסודו של הגר"נ, וקשה לחדש ולפסוק הלכות על סמך יסוד שאינו מוכרח ואינו מרומז בגמ' והראשונים, ובפרט שאינו מסתבר לחייב יותר בקטלא פלגא מבקטלא כולא.

ג', לפי מש"כ בד"ן 9 שהשואל חייב במה שנהוג לחייב, יש ליישב שגם אצלם היה נהוג שהשואל היה מכבס את הבגד לפני שמחזירו.

המעייני החכמה (ב"מ פא, ב) הקשה על הרמ"ה מהמקרה של "בי תרי דהו קא מסגו באורחא, חד אריך וחד גוצא... שקליה לסדיניה דהווא ואיכסי ביה, שטפוה מיא לסדיניה, אתא לקמיה דרבא חייביה", שלפי הרמ"ה היה צריך להיפטר מטעם מתה מח"מ. ואינו קשה כ"כ, כי לפי מה שהגמ' העמידו "ובלא דעתיה שקליה" אין שייך כלל הפטור של מתה מח"מ, כי כל הטעמים לפטור אינם שייכים באופן שלקח בלי דעת הבעלים, כמש"כ בהערה 1. ואין להביא ראיה מההור"א של הגמ' שלמדו שלקח ברשות ובכ"ז לא שאלו על רבא למה לא נפטר מטעם מתה מח"מ, כיון שבלא"ה מקשה שפיר וייתכן שהקשו רק קושיא אחת ממה שהיה קשה עליו.

14. דעת הטור בשם הרא"ש הנ"ל.

15. לפי מש"כ בב"י לא נחלק הרא"ש על הרמ"ה אלא מכיון שלא הבינו וכנ"ל, ולכן

ד"ה (ועוד מטעם) פטר בנידון אשה שהטריפה קדירה, וז"ל "נראה לי שהיא פטורה מלשלם הקדירה, מטעמו דכיון דבהיותה עוסקת במלאכת הבישול נאסרה הוה ליה כמתה מחמת מלאכה", והמשיך שאף שלפי הרמב"ן יהיה השואל חייב כיון שלא פשע המשאיל, מ"מ כיון שהוא מחלו' טען שא"א לחייב השואל. ודבריו צ"ע שהרי הכנסת כף חלבית לסיר בשרי היא פשיעה, והשער המלך בעצמו הסתפק לפני"ד (ד"ה אין שיהיה) אם לומר שזה נחשב פשיעה, וא"כ אין שייך בזה כלל פטור מתה מח"מ. (ועי"ש שהביא ראיה לדבריו מדעת הרמ"ה שביא בד"ן הבא, וטען עליו הפת"ח (פרק י, סוף הערה כה) שהרמ"ה פטר רק אם סביר שהאונס יקרה ע"י ההשתמשות וכמש"כ הנתי' (שמ, ה), הנתי' בא לפוקי אם האונס היה קורה אפילו בלי השתמשות, אבל הפת"ח הבין שה"ה אם האונס אינו תוצאה סבירה מהשימוש) אבל הטרפת קדירה מכיון שזו לא תוצאה רגילה של השימוש א"א לדנו כמתה מח"מ.)

במנחת שלמה (שם) הוסיף לטעון שהכנסת כף חלבית היא חייבת מדין אדם המזיק בידיים אף בלי דיני שמירה, ולכן אין פטור של מתה מח"מ, אבל דבריו אינם מובנים, שהרי אדם המזיק פטור גם במתה מח"מ וכמש"כ הנתי' (שמ, ב), והסיבה של השער המלך לפטור הוא משום מתה מח"מ, וא"כ א"א לחייבו משום אדם המזיק. ולענין הדוגמא של נפילה עם אופניים, כ"כ ג"כ הכסאות לבית דוד (סי' פא). עוד מקרה של פשיעה נמצא בשו"ת מהרש"ם (ג, שלא) שפסק במגביה והגולל שקרעו את הס"ת כשעשו גלילה, שהם חייבים מטעם פשיעה ואין בהם פטור מתה מח"מ.

11. בגמ' ב"מ (צז, א) מסופר (באופן אחד) באדם ששאל חתול כדי לסקל עכברים, והחתול אכל מדי הרבה עכברים ומת, ופסקו בשם רבא שהשואל פטור מטעם מתה מח"מ. ולמד מזה הרמ"ה המובא בטור (סי' שמו) שאף שהחפץ לא נתקלקל מעצם המלאכה ששאל בשיבולה, מ"מ כיון שמתה כתוצאה מהמלאכה פטור השואל, וז"ל (בטור) "כתב הרמ"ה, מי ששואל בהמה לילך דרך ידוע ובאו עליו לסטין באותו הדרך או חיות רעות ואנסוה ממנו, חשיב שפיר מתה מחמת מלאכה, כיון שמחמת הדרך ששאלה לילך בה הוליכה ונאנסה, כי היכי דפטריןן לההוא דשאל שונרא מחבריה ואכלה עכברים טובא ומתה אף על פי שלא הרגתה המלאכה גופה, כיון שבמלאכה ששאלה לצרכה מתה בגרמתה". ואף שהשונרא מת מאכילת העכברים והיה נראה שזו הייתה עצם המלאכה, ביארו המפרשים (הב"ח והפרישה) שמלאכת השונרא לא הייתה אכילת העכברים אלא הריגתם, ולכן האכילה היא מלאכה אחרת שנובעת מעיקר המלאכה.

וכ"כ הרמ"ה בחידושו (יד רמה ב"ב פח, א ד"ה וכי תימא) לענין הלוקח כלים מחנות כדי לשולחם לבית חמיו אם ימצא חן בעיניהם, שהדין הוא שאם נאנסו הכלים בזמן הליכתם אל בית חמיו (ולא בחזרה) שהוא חייב, וטען ע"ז הרמ"ה וז"ל "בהליכה אמאי חייב, כיון דהליכתו לצורך הולכתו לבית חמיו היא דלא סגי לאוה בלאו הכי ואי לאו הליכתו לא הווי מיתנסין, הוה ליה כמתה מחמת מלאכה דפטור".

דבריו אלו חידש לנו הרמ"ה דין, שאף אם האונס לא קרה כתוצאה ישירה מהשימוש שבעבורו שאל את החמור אלא רק בשימוש אמצעי לשימוש עצמו, הוא עדיין יכול להיחשב כמתה מח"מ, אלא שיש שני תנאים לדין זה: א' שהיה מוכרח ללכת בדרך בכדי שיוכל לעשות את השימוש שבעבורו שאל את החפץ. ב' שהאונס לא היה קורה אם לא היה יוצא לדרך.

אכן הטור כתב שהרא"ש חלק על הרמ"ה וטען נגד ראית הרמ"ה: "ואדוני אבי הרא"ש אומר דאין נראה, דלא דמי לשונרא ששאלה להרוג עכברים דבאותה מלאכה עצמה נאנסה, והוי כשואל בהמה למהלך יום אחד ומחמת ההילוך מתה, אבל אם נאנסה ממנו בדרך אונס אחר הוא, ואינו מחמת מלאכה שאף בלא מלאכה אפטר שתאנס ממנו, הילכך חייב". לכא' שפוטו דברי הטור נראים שהרא"ש חלק על הרמ"ה שא"ז מתה מח"מ מהטעם שהרי אונס הליסטים יכול לקרות אף שלא בדרך. אולם א"כ צ"ע במה חלק על הרמ"ה, שהרי ראינו מלשון הרמ"ה עצמו שלא פטר במקום שהאונס היה יכול לבוא אף בלי המלאכה, וא"כ במה נחלק עליו הרא"ש.

אכן, הנה כתב הב"י (בדה"ב ס"ס ז) שהרא"ש נחלק על הרמ"ה מכיון שלא הבין את דברי הרמ"ה וחשב שהרמ"ה פטר אפילו אם האונס לא בא מחמת הדרך, אבל באמת גם הרמ"ה לא פטר אלא מכיון שליסטים אינם מצויים כי אם בדרכים, אבל אם האונס היה יכול לבוא גם שלא בדרך לא פטר הרמ"ה, וא"כ אין מקום לטענת הרא"ש, שאף בלא מלאכה אפטר שתאנס". המהרש"ם (ס" תלה, הוכרז ע"י הש"ך ס"ק ה בסוף דבריו) כתב שיייתכן שהרא"ש לא בא לחלוק על דינו של הרמ"ה אלא לדחות ראיתו.

אולם הפרישה, הב"ח, הפרח מט"א והש"ך טענו שיש מחלוקת לדינא ביניהם, וכדלהלן. הפרישה (ס"ק ז) ביאר שטענת הרא"ש היא שהאונס צריך להיות תוצאה שקורה תמיד תוך כדי עשיית המלאכה, וכמו בעכברים שהאונס קרה תוך כדי הריגתם, ואף שתפקיד השונרא היה רק להרגם ולא לאכלם (וכטענת הרמ"ה), מ"מ

והש"ך¹⁶ ועוד הרבה פוסקים הכריעו כדעה השניה¹⁷, ולהלכה כיון שהוא דין מסופק אי אפשר להוציא מן המוחזק¹⁸.

6. לפי הדין הקודם ייצא, שאם שאל רכב ותוך כדי נסיעתו פגע בו רכב אחר שלא באשמתו¹⁹, או שהחליק על קרח שלא באשמתו וקרה היזק לרכב, אם שאלו כדי לטייל בו פטור להרבה דעות²⁰, ואם שאלו כדי להעביר חפצים מביתו למקום אחר והאונס קרה בדרך מבית המשאל לביתו יהיה הדין תלוי במחלוקת הנ"ל²¹, ואי אפשר לחייב את השואל לשלם על ההיזק²². ובאופן שהאונס קרה בזמן שהרכב חנה, בזה יהיה

מובן מאוד למה פסק כן המחבר בפשיטות בלי להביא דעה חולקת, כי לדעתו אין בזה חולק.

16. הש"ך (סק"ה) סבר ג"כ שהרא"ש נחלק על הרמ"ה, והש"ך גם הכריע דלא כהרמ"ה, אבל לא מחמת הטעמים הנ"ל אלא מטענה חדשה - שדין הרמ"ה אינו נכון לפי טעם הפטור שכתב הרמב"ן במתה מח"מ, ונבאר. שהנה לעיל (הערות 4-6) נתבאר שג' טעמים נאמרו להסביר טעם הפטור במתה מח"מ. לפי הרמב"ן הטעם הוא מכיון שהמשאל פשע במה שהשאל דבר שאינו יכול לעמוד בשימוש שהשואל שאלו עבורו, ולפי טעם זה, בציוו הרמ"ה שהחמור היה מסוגל לעמוד במלאכתו אלא שקרה אונס צדדי לא פשע המשאל ואין מקום לפטור, ואף שהמשאל ידע שילך בדרך במקום סכנת ליסטים, מ"מ השואל בעצמו ידע שיש סכנת ליסטים בדרך ולא היה למשאל להודיע לו ע"כ, וזו טענת הש"ך (הש"ך הזכיר בדבריו שגם לפי הרשב"א השואל חייב, אולם ראה הערה 5 שהש"ך לא היה לפניו הרשב"א והבין בטעות שדעתו בזה כהרמב"ן). גם המחנ"א (שאלה ד) והפרח מ"א (שם) כתבו שהרמב"ן יחלוק על הרמ"ה. אמנם למה שהבאנו לעיל (דין 2 והערה 8) שגם הרמב"ן מסכים לפטור באונס שקרה כתוצאה משימוש שהיה על דעת המשאל, א"כ אין הכרח לומר שהרמב"ן יחלוק על הרמ"ה, כי אולי הרמב"ן יסכים שהיה השואל היה מוכרח להולוכו בדרך והשימוש הזה נעשה ע"ד המשאל, הוא פטור בכל אונס שקרה מחמת השימוש הזה, והגם שאינו דומה ממש ללימוד בספר שזה גופא מה ששאל, בכ"ז אם כדי להשתמש הוא חייב ללכת בדרך וזה היה ידוע למשאל א"כ יתכן לומר שההליכה בדרך כלולה בשימוש.

לפי הרשב"א טעם הפטור במתה מח"מ הוא מכיון שהיה ברור למשאל שהחפץ ייפחת ע"י השימוש, ואחר שהסכים לפחות קטן הסכים גם לפחות גדול, וגם לפי דבריו יתכן שחלק על הרמ"ה, שאפשר שהמשאל לא מחל אלא על קלקול שייגרם מהשימוש עצמו - גם אם יהיה קלקול גדול, אבל אין לנו הוכחה לומר שמחל גם על קלקול צדדי שאינו נובע מהשימוש עצמו, ולכן א"א להוכיח מה דעת הרשב"א במחלו הרמ"ה והרא"ש, אבל עכ"פ אין הכרח לומר שחולק על הרמ"ה (ושונה בזה ממה שהש"ך הוכיח לפי הרמב"ן).

לפי המחנ"א טעם הפטור הוא שכיון שהחפץ אינו מסוגל לעמוד בשימוש הגיל הרי שהשאלה הייתה בטעות, וגם טעם זה אינו שייך בדין הרמ"ה שהרי לא הייתה כאן שום טעות בשאלה.

הכנסת יעקב כתב שהתשובות המיוחסות (סי' כ) שהביא הב"י (קעו, מחודש מח) שכתב כדעת הרמ"ה הוא לשיטתו, כי התשו' המיוחסות הם של הרשב"א, וכיון שהש"ך תלה דעת הרא"ש החולק על הרמ"ה בדעת הרמב"ן, א"כ הרשב"א שחולק על הרמב"ן יסבור כהרמ"ה, כיון שלדעתו אין הכרח לחלוק על הרמ"ה. ולפי מה שכתבנו אין דבריו מוכרחים, כי גם לפי טעם הרשב"א ניתן לחלוק על דין הרמ"ה. המחנ"א (שאלה ד) טען שמהרא"ש נראה שלא סבר כדעת הרמב"ן, שהרי אם היה סובר כהרמב"ן היה לו להקשות על הרמ"ה כמו הש"ך ולא לחלוק מטעם "שאף בלא מלאכה אפשר שתאנס". אבל לכאורה אינו ראייה, כי ייתכן שמש"כ הרא"ש "שאף בלא מלאכה אפשר שתאנס" לא כתב אלא לדחות ראיית הרמ"ה ולא בא לבאר בזה למה השואל חייב, וא"כ יתכן שגם לרא"ש הסברא לחייב הוא בגלל שהמשאל לא פשע בכה"ג.

17. הרמ"ה השיג על המחבר שסתם כהרמ"ה, וכתב "ויש חולקין בזה וסבירא להו דלא מיקרי מחמת מלאכה, דהרי אף בלא הליכת הדרך איפשר שיבא לה אונס כזה", וכן הכריע הש"ך (ס"ק ה) וכן"ל מהטעם שלפי הרמב"ן אין דין הרמ"ה נכון. גם מהגר"א (ס"ק יב) שכתב על דעת הרא"ש "ועש"ך ראייה מדברי הרמב"ן" נראה שהסכים לש"ך להכריע כמו הרא"ש, וכן הנתי' (ח' ס"ק ו) הסכים לש"ך, אמנם במקו"א (קעו, ס) ביאר הנתי' את הדעה הראשונה של הרמ"ה (קעו, מח) שהוא כשיטת הרא"ש, וז"ל הרמ"ה "מי ששולח חבירו בעסקיו ונתפס, י"א דאם הלך בשבילו בחנם חייב לפדותו, דהוי ליה עליו כשואל שחייב באונסין ויש חולקין" ומקורו הוא המרדכי, וכתב הנתי' (קעו, ס) "וגם צ"ל דס"ל להך דעה [הדעה הראשונה] כדעת הרב בה"ג בסימן ש"מ סעיף ג דזה לא הוי במיתה מח"מ, דלהמחבר שם כיון דנאנס בדרך הוי כמיתה מח"מ", ושם פסק הנתי' שא"א להוציא ממון על סמך המרדכי כיון שהרבה חולקים עליו וביניהם היש חולקין שהוא כשיטת הרמ"ה.

השואל חייב כמו בשאר אונס, אלא אם כן יש יותר סיכויים שהרכב ייפגע במקום שחנה והשואל היה צריך לחנות דווקא שם מהסיבה ששאל את הרכב, שאז הדין תלוי במחלוקת הפוסקים הנ"ל²³.

7. אם לחפץ המושאל היה פגם כלשהוא או שהיו לו הוראות חריגות להפעלה והמשאל פשע ולא הודיע על כך לשואל, יהיה השואל פטור לכל הדעות מכל נזק שייגרם לחפץ תוך כדי השימוש עקב זה שלא היה מודע לבעיות העלולות להיגרם מהשימוש בו, גם אם הנזק קרה שלא כתוצאה ישירה מהשימוש שבעבורו שאל את החפץ²⁴.

« המשך בעמ' 8

ציונים והערות

18. עיין מש"כ לקמן הערה 20, וכן פסק השער המלך (חו"מ ז, ג) שהוא ספיקא דדינא. 19. ולמש"כ לעיל (הערה 2) השואל פטור גם באונס כעין גניבה ולא דווקא באונס גמור. ובאונס כעין אבידה צ"ע אם יש פטור של מתה מח"מ כיון שאולי לענין מתה מח"מ דינו כפשיעה, ונראה שיש להוכיח שגם באונס כעין אבידה פטור במתה מח"מ מהנתי' (שמ, ב) שכתב שלולא הפטור של מתה מח"מ היה השואל חייב לשלם מדין מזיק, והיות שלפי התוס' (ב"ק כז, ב ד"ה באפילה) אדם המזיק חייב רק באונס כעין אבידה, א"כ מוכח שמתה מח"מ פטורת אפילו באונס כעין אבידה.

20. במקרה זה ששאלו עבור הנסיעה והאונס קרה כתוצאה מהמלאכה ששאל את הרכב עבורה, אין הדין תלוי במח' הרמ"ה והרא"ש, כי כל טענת הרא"ש הייתה שהנסיעה איננה המלאכה עבורה שאל את החמור, משאי"כ כאן הנסיעה עצמה היא המלאכה שבעבורה שאל. אבל לפי הרמב"ן יש לעיין כיון שהמשאל לא פשע כלל והיה נראה שהש"ך יחייב את השואל, אבל אולי הוא דומה למש"כ בדין 3 כיון שהמשאל ידע שאפשרי שתקרה תאונה תוך כדי הנסיעה, והוא דומה קצת למה שהבאנו שם בהערה 8 מהמשפט שלום.

21. לפי הרא"ש לא יהיה בזה פטור מתה מחמת מלאכה כיון שהשימוש ששאל הוא העברת החפצים והנסיעה לביתו היא רק תוצאה ממנו.

22. לפי הב"י אין מחלוקת כלל ולכן סתם בשו"ע כדעת הרמ"ה, והש"ך (וכן הגר"א והנתי') שחלק עליו פסק כן בגלל שכך סובר הרמב"ן אבל לא התייחס לדעה החולקת כיון שלא היה לו דברי הרשב"א, ולדעת הרשב"א (והנימוק"י שדבריו נראים כדברי הרשב"א) יתכן לומר כהרמ"ה כמש"כ לעיל (הערה 16).

והנה הרמ"א (קעו, מח) שהבאנו לעיל (הערה 17) הביא מחלוקת מהר"ם ותשובות המיוחסות, וכתבו המהרש"ם (חו"מ תלה) והחת"ס (חו"מ נב, הובא בפת"ש (קעו, לו)) והספר "זהב שבא" (דבריו הובאו ונתבארו באריכות בספר כנסת יעקב עמ' נ) שהמחלו' ביניהם תלויה במחלו' הרמ"ה והרא"ש עיי"ש, והרמ"א לא הכריע במחלו', והחת"ס כתב ששניהם סוברים כהרמ"ה (המהרש"ם דן במקרה של הרמ"א ופסק שא"א לחייב כיון שלרמ"ה המשלח יהיה פטור ואולי הרא"ש לא התכוון כלל לחלוק עליו). ולפי"ז א"א להוציא ממון נגד דעתם. וכך פסק המחנ"א (שם) שא"א להוציא ממון ע"ס הרמב"ן, וכ"כ הכנסת יעקב (עמ' נח). וכדברינו פסק המשפט שלמה (ג, ט), וכן פסק ידידי הר"ר בוטרמן בגליון 17, וכן"ה במנחת יצחק (ב, פח) בנידון אחד ששאל רכב כדי להחזיר בחורים למחנה קיץ באישון לילה והרכב התהפך וניזוק תוך כדי נסיעה (אולי מחמת אבן שהייתה מונחת על הכביש), שפסק בפשיטות שהשואל פטור אם לא פשע בנהיגה משום שחשיב מתה מח"מ, והיינו כדעת הרמ"ה, וכן פסק הנצח ישראל (ס' ז) שאפשר לומר "קיים ל" כהמחבר. וכבר הזכרנו למעלה שגם השער המלך פסק שהוא ספיקא דדינא.

23. כבר כתבנו שהרמ"ה לא פטר אלא בשני תנאים: א' שהשימוש היה מוכרח בגלל המלאכה, ב' שהאונס לא היה קורה בלאו הכי, וכמש"כ "דלא סגיא להו בלאו הכי ואי לאו הליכתו לא הוו מיתנסין הוה ליה כמתה מחמת מלאכה דפטור", וכ"כ הבדק הבית (שמ, סוף (ו) ז), ולכן אם האונס היה עלול לקרות גם לולא המלאכה וכגון שאין יותר סיכויים שההיזק יקרה דווקא במקום שחנה, גם להרמ"ה אין להגדיר את ההיזק כמתה מח"מ.

24. המהר"ש הלוי (חו"מ ס' נה) דן במקרה שאחד שאל נברשת כבידה לתלות אותה באולם החתונה למשך כל ימי השבע ברכות, ובתוך הימים נפלה הנברשת וחלק ממנה נשבר, והמהר"ש הלוי פטר את השואל מכיון שהמשאל פשע שלא הודיע לשואל שהנברשת כבידה, ולמד זאת מטעם הרמב"ן בפטור מתה מח"מ שכל מקום שהמשאל פשע פטור השואל. והנה אף שעצם היסוד שלמד מהרמב"ן הוא פשוט, מ"מ צ"ע למה זה שלא הודיע נחשב לפשיעת המשאל, והרי השואל בעצמו היה לו לראות שהנברשת כבידה והיא עלולה ליפול, ובדומה למש"כ הש"ך לענין נגנב החמור ע"י ליסטים (ראה לעיל הערה 10) שכיון שהשואל ידע בעצמו על הסכנה אין המשאל צריך להודיעו. (ובמשפטים ישרים הנ"ל דן במקרה זה ממש ולא הזכיר כלל את טענת המהר"ש שהיה בזה פשיעת המשאל.)

עכ"פ היסוד שכתב המהר"ש הלוי שאם המשאל פשע א"א לחייב את השואל הוא פשוט, ומזה למד המשפטיק ליעקב (ג, ט, עמ' קנ) למקרה של מכללה לצילום שהשאלה לתלמידיה מצלמות עם חצובות, וחצובה אחת לא הייתה תקינה ועקב

הרב דוד שלמה שור שליט"א
כולל חו"מ "אהל יוסף"

איסור ריבית בהלוואה למדינה

נקרא מלוה לענין זה כיון דלא כספו הוא, וכתב בפירוש לחלק בין נידון הבעלות לנידון ריבית". וגם בברית יהודה (סוף סימן ז) דן להשוות קופת מדינה לשו"ת הרשב"א, וסיים שלדעת רוב הפוסקים שהכריעו כבעל התרומות והרא"ש אין התר בדבר.

אבל הגר"נ קרליץ שליט"א (חוט שני שם) סובר שמלבד שאין לממון בני המדינה בעלים מסויימים, גם אין כאן גדר בעלות כלל, ומפני כך גם לדעת הרא"ש אין בכספי מדינה איסור ריבית. וז"ל: "ונראה דעד כאן לא פליגי... אלא בדברים הדומים לדברים של אותה העיר, כמו קופה של צדקה, אבל כספי ממשלה שבאר"י שהם בבעלות כל ישראל בלא הגבלות, דמי לדברים של עולי בבל ואין שייך בזה ריבית לכ"ע" (וגדר ממון עולי בבל יתבאר להלן), אולם אין זה כספי הפקר וכפי שיתבאר שיטתו לקמן.

אך דעת הגר"מ שטרנבוך שליט"א (בספר השמיטה כהלכתה פרק א הערה ה, תשובות והנהגות כרך ב סימן תד) שדין ממון עולי בבל נאמר דווקא בממון של כלל ישראל שיש להם שם ציבור, אבל שאר השתתפות של רבים ואפילו רבים מאוד נחשב רק כבני העיר, שאין לחדש מציאות של ציבור שלא מצאנו בתורה, וכתב שיש בדבר נפק"מ לחמץ ריבית, טבילת כלים, שביתת בהמתו ועוד. גם הגר"מ שפרן שליט"א דן בנידון אגרות חוב מדינה בקובץ הישר והטוב (חלק יד עמוד לה) ולא דן להתיר בהם איסור ריבית משום ממון עולי בבל.

אך בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ב סימן ט) דן במדינה קומוניסטית לגבי חיוב כלים שנוצרו בחברה ממשלתית, וכתב שלדעת הר"ן ותוספות (נדרים מז): סתם ממון של רבים בגדר שותפות, ורק עולי בבל הפקירו את הבור כדי שלא יוכלו לאסור זה על זה בהנאה, ושלדעת הרמב"ם שותפות של רבים זה בעלות קלושה, כלפי הזכות של כל יחיד בממון זה, אך לרבים יחד יש בזה בעלות, ולכן במדינה שרובה גוים נחשב הכלי בבעלות של גוים וישראל הקונה מהם צריך טבילה.

סיכום: נחלקו גדולי הפוסקים מה דין כספי מדינה. דעת הגר"נ קרליץ שהוא כממון עולי בבל ואין לממון זה בעלות ולכן אין בו איסור ריבית. דעת הגר"מ שטרנבוך שהוא כממון בני העיר וכל איסורי תורה שייכים בו. דעת האגרות משה שהוא כממון עולי בבל, אלא שגם לממון עולי בבל יש בעלות כללית שהיא מחייבת בכל האיסורים. דעת שבט הלוי ודעת הברית יהודה שיש בעלות בממון מדינה ויש איסור ריבית, אך לא ביארו האם זה כממון בני העיר, או כדעת האגרות משה. ובהיות ולאחר העיון בראשונים נראה שהעיקר כאגרות משה יש להאריך מעט בדברים.

גדר ממון עולי בבל

במשנה (נדרים מז): איתא: "הריני עליך חרם המודר אסור, הרי את עלי חרם הנודר אסור, הריני עליך ואת עלי שניהם אסורין, ושניהם מותרין בדבר של עולי בבל ואסורים בדבר של אותה העיר, ואיזהו דבר של עולי בבל כגון הר הבית והעזרות והבור שבאמצע הדרך, ואיזהו דבר של אותה העיר כגון הרחבה והמרחץ ובית הכנסת והתיבה והספרים". ופירושו ותוספות (שם מז): "של עולי בבל... לפי שהפקירוהו לכל ישראל, ולא נתנוהו להם להיות שותפין בו לענין שיוכל האחד לאסור חלק חבריו". ובר"ן (שם) ביאר "של עולי בבל שהפקירוהו עולי בבל לכל ישראל".

ודבריהם הם עפ"י הגמרא בביצה (לט). וז"ל המשנה (שם): "בור של יחיד כרגלי היחיד, ושל אנשי אותה העיר כרגלי אנשי אותה העיר, ושל עולי בבל כרגלי הממלא", ובגמרא (שם) "ושל עולי בבל כרגלי הממלא, אתמר מילא ונתן לחבירו, רב נחמן אמר כרגלי מי שנתמלאו לו, רב ששת אמר כרגלי הממלא, במאי קא מיפלגי מר סבר בירא דהפקירא הוא, ומר סבר בירא דשותפי הוא", ופירש רש"י (שם) "רב ששת סבר בירא דהפקירא הוא והמגביה מציאה לחבירו לא קנה חבירו, כדאמרין בבבא מציעא (י). דהוי תופס לבעל חוב במקום שחב לאחריים, אלא המגביה קנה, ורב נחמן סבר בירא דשותפי הוא, לא הפקירוהו בני הגולה, אלא נתנוהו לכל ישראל שיהיו שותפין בו", ובגמרא שם הקשו שאם הם שותפים מפני מה מותר הנודר בבור של עולי בבל, לכן הגמרא אומרת שלכ"ע דהפקירא היא, ונחלקו האם המגביה מציאה לחבירו קנה חבירו.

וכן ביאר במאירי (שם): "שלדעת רב נחמן כרגלי מי שנתמלאו לו, ומפני שהוא סובר בירא דשותפי ניהו, כלומר שעל דעת כן עשאוהו שותף יד כלם שוה בו, ושיהא לכל אחד חלק בו, והרי הוא כאומר מלא לי מחלקי, וזכה מי שנתמלא לו

בעת האחרונה המדינה החלה להפקיד עבור כל אזרח עד גיל שמונה עשרה, כסף בהשקעה מניבת רווחים שיעמוד לו להתחלת החיים, כאשר המדינה משאירה את זכות הבחירה לאיזה קרן להפקיד את הכסף בידי ההורים או האפוטרופוס של הקטן, ויש לדון באיסורי ריבית שבממון זה.

ויש שעוררו כי אחר שבתער עיסקא יש כמה עיקולי ופישורי, יש להעדיף השקעה באגרות חוב של הלוואה למדינה, שיש מקום לומר שאין בזה איסור ריבית מפני ארבעה צדדים, ונציגם מתחילה בקצרה, ובהמשך נבארם יותר.

א: לכסף של מדינה אין **בעלים מסויימים**, ושיטת הרשב"א שאיסור ריבית נאמר דווקא כאשר יש בעלים מסויימים.

ב: כסף של מדינה אינו מוגדר כממון השותפים, אלא כהפקר לבני המדינה לחוד, וכדין ממון **עולי בבל**, ובהו"ל אין איסור ריבית.

ג: גם אם נאמר שכספי המדינה נחשב כממון השותפים, עכ"פ בהלוואה למדינה אין **שיעבוד הגוף** על שום אדם, ושמה באופן זה לכ"ע אין איסור ריבית וכמו שדנו האחרונים לגבי חברה בע"מ.

ד: ע"פ שמועה שיש בשם **החזו"א** שאין בעלות למדינת ישראל, כיון שהם כמוסע העומד מעליו, וכל רכוש המדינה הוא הפקר, ובאופן זה לכ"ע אין איסור ריבית, (לקמן יתבאר כי דעת גדולי הפוסקים שאין בשמועה זו ממש).

אמנם לאחר העיון אין בצדדים אלו כדי שלא להצריך עריכת התר עיסקא וכפי שיתברר לקמן, **ומאידך גיסא באגרות חוב מדינה יש ספקות האם עצם ההתר עיסקא יכול להועיל, לכאורה נראה שאין מקום להעדיף השקעה באגרות חוב מדינה.**

ריבית בממון שאין בעלים מסויימים

שיטת שו"ת הרשב"א (מיוחסות סימן רכב ח"א סימן תרסט ח"ד סימן סג) והו"ד בב"י (יו"ד סימן קס"ד וכן הדין) שהתורה אסרה ריבית ממלוה ללוה, ולכן בממון שאין לו בעלים מסויימים, וכגון מעות עניים שאין בהם קצבה קבועה, מעיקר הדין אין איסור ריבית, אלא שסיים שהוראה זו היא להלכה ולא למעשה, "שאין ראוי לעשות כן פן יפרצו גדר בזה".

ואולם ספר התרומות (שער מו חלק ד אות ח) כתב שדווקא בממון הקדש נאמר שאין איסור ריבית, אבל כל ריבית בממון ישראל אסור, ואין צריך שיהיו הבעלים מסויימים, וכן דעת שו"ת הרא"ש (כלל יג סימן ח ז) כמבואר בב"י (שם), ולכאורה מזה שהשו"ע (שם סעיף יח) סתם שבמעו"ת עניים יש איסור דרבנן, ולא חילק שכאשר אין קצבה אין איסור ריבית, נראה שהכריע כבעל התרומות והרא"ש, וכן הכרעת רוב הפוסקים לדניא, ועיין אריכות הדברים בברית יהודה (סימן ז ס"ק יד) ובחוט שני (ריבית פרק ז) ובשאר הספרים על הלכות ריבית.

וא"כ לכאורה לשיטת הרשב"א כיון שלכספי מדינה אין בעלים מסויימים אין איסור ריבית מעיקר הדין, אלא שיש לחלק שלכספי מדינה יש בעלות של כללות הציבור בשותפות, משא"כ בהקדש עניים שאין עליו שם בעלות כלל, אלא רק הכסף עומד להתחלק בין העניים. אמנם בלאו הכי העיקר להלכה כחולקים, וכנ"ל.

גדר ממון בני המדינה

בשו"ת שבט הלוי (חלק ה סימן קעב) משמע שדין ממון בני המדינה תלוי בנידון הרשב"א וז"ל: "ואין זה ענין למש"כ הרשב"א, שרצה לצדד לענין מעות הצבור ות"ת שאין להם בעלים ידועים, ועל ידי זה יתכן שאין איסור ריבית דאורייתא, דזה אינו לענ"ד, דהתם אין הפירוש במה שאין בעלים ידועים עושה הדבר בלי בעלות כלל, אלא כיון שאין בעלים ידועים, אין כאן איסור ריבית הבא מלוה למלוה כמבואר שם, וגם ע"ז לא סמך הרשב"א למעשה ומכ"ש שאר הראשונים, וגם הגזבר לא

1 וז"ל: "ששמענו מפי רב צרפתי כי נסמכו הרבנים להתירו להלוותו ברבית קצוצה לישראל, שלא אסרה תורה אלא רבית הבאה מלוה למלוה, וזה הממון אין לו בעלים ידועים שהרי יזכו בו אף הגוילים. ולזה אין אני מודה להם, שאני קורא בהם אחיך ואין אני קורא בהם בשל הקדש, דנכסי הדייט הן והגזבר המלוה אותו הוא הנקרא שלוחם והוא נקרא מלוה ורבית הבא מלוה למלוה הוא ואסור בקצוצה".

2 וז"ל שו"ת הריב"ש (סימן תסה): "היינו טעמא דאיצטריכי' למעוטי הקדש גבוה מרבית, משום דהקדש גבוה, הרי הוא כמעו"ת מיוחדים לאחד, דהיינו לגבוה ממש. ודכותה בהקדש עניים אסור", וא"כ יש לדון דה"ה בממון ציבור שהבעלים מסויימים והם כללות הציבור.

מדין ברירה, ולרב ששת בירא דהפקרא הוא, כלומר שעל דעת כן עשאו, שלא יהא לשום אחד חלק בו ולא שום זכות מצד עצמו, אלא שיהא כזוכה מן ההפקר כשאר המציאות, עוד מבואר מלשון רש"י, תוספות, המאירי והר"ן, שהבחירה באיזה מעמד יהיה ממון עולי בבל נעשה ע"י עולי בבל עצמם, כלומר שאין דין שממון ששייך לכלל ישראל גדרו שונה, אלא הכל תלוי באיזה גדר נתנם הממון לכלל ישראל.

אבל בפירוש המשנה לרמב"ם (נדדים פרק ה משנה ד) ביאר: "וענין דבר של עולי בבל, הוא הדבר המשותף לכל עולי הרגל והם מה שהזכיר, לפי שאלו אף על פי שבנין אותן ומוציאין עליהן מממון כל ישראל ויש לכל אחד מהם בהן קנין אלא שהוא מועט מאד אין חוששין לו. ודבר של אותה העיר, הוא מה שבני העיר שותפין בו כגון הרחבה והמרחצאות וכל מה שמנה", ומבואר שיש בעלות ליחידים אלא שבעלות זו קלושה, ואין זה נחשב שמשתמש בחלק חבירו, וכן כתב בפירוש רבי אברהם מן ההר (נדדים מז:), וקעין זה כתב במאירי (שם), וקשה שהרי בהדיא מבואר בגמרא בביצה שנכסי עולי בבל הם הפקר, ובפרט קשה בדעת המאירי שלכאורה סתר משנתו.

גם בנימוק"י (נדדים טו:) כתב כשיטת הרמב"ם והר"ן גם יחד, וז"ל: "של עולי בבל, שהפקירום עולי בבל לכל ישראל", "באר שבאמצע הדרך לצורך עולי רגלים, ואף על פי שיש בהם חלק לנודדים לא מקרו נכסים דיחה, הואיל ויש לכלל ישראל חלק בהם, אלא הרי הן כאילו הן של הקדש", וכ"כ בריטב"א (שם) "של עולי בבל. פירוש בדבר שיש בו שיתוף לכל ישראל".

ומכל זה נראה שאין כאן מחלוקת, ובוודאי לכ"ע הבא לקחת נכסי עולי בבל לעצמו אינו יכול, כי זה שייך לכלל ישראל, ומה שדנה הגמרא בביצה שהבור הפקר, היינו שכאשר אחד מיישראל נוטל מים מהבור באותה שעה הוא קונה אותם לעצמו, אבל לצד שהבור בשותפות, הוא נוטל חלקו מהשותפות ואינו קונה דבר חדש. אלא שהר"ן ביאר שאין בעלות פרטית כלל, אלא כהפקר לישראל להשתמש בזה, והרמב"ם ביאר שהחלק שיש לכל אחד מיישראל בבעלות הכוללת, הוא מועט ואין בו כדי לאסור משום קונם, אבל לכ"ע הבור שייך לכלל ישראל בבעלות כוללת, והמים הפקר לכל ישראל לזכות בהם³.

ובגמרא (מגילה כו.) איתא: "בית הכנסת לוקחין תיבה, אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן לא שנו אלא בית הכנסת של כפרים אבל בית הכנסת של כרכין כיון דמעלמא אתו ליה לא מצו מזבני ליה דהוה ליה דרבים... מיתבי בבית ארץ אחזתכם, אחזתכם מיטמא בנגעים ואין ירושלים מיטמא בנגעים, אמר רבי יהודה אני לא שמעתי אלא מקום מקדש בלבד, הא בתי כנסיות ובתי מדרשות מיטמאין, אמאי הא דכרכין הו, אימא אמר רבי יהודה אני לא שמעתי אלא מקום מקודש בלבד", ומבואר שבתי כנסת של כרכים גם הוא שייך לכלל ישראל, וכירושלים שלא נתחלקה לשבטים. ופירש רש"י (שם): "אבל של כרכין הוה להו בתי כנסיות דרבים, והכל בעליהן, ואין בני העיר לבדם בעלים להם". דין החילוק שבין הכנסת דכרכים וכפרים נמצא גם בגמרא יומא (יב.) ושם ביאר רש"י (ד"ה דכרכים): "שהוא מקום שווקים, ומתקבצים שם ממקומות הרבה, והיא עשויה לכלל הבא להתפלל, ואין לה בעלים מיוחדים". (ובד"ה כפרים): "דכפרים כל בעלי ניכרים, והרי הוא כבית השותפין", וכ"כ הרמב"ם (תפילה פרק יא הלכה טז)⁴.

ובגמרא (חולין קלו.) לגבי פטור מעקה בבתי כנסת איתא: "מעקה אף על גב דכתב רחמנא 'לגגך' דידך אין דשותפות לא, כתב רחמנא כי יפול הנופל ממנו, אלא גגך למאי אתא, למעוטי בתי כנסיות ובתי מדרשות", ופירש רש"י (שם ד"ה בתי כנסיות) "שאין חלק לאחד מהן בו, שאף לבני עבר הים הוא, ועוד שאינו בית דירה". ומבואר דכל מה שנאמר במשנה שבית הכנסת הוא בשותפות בני העיר לחוד, זה דווקא בבית הכנסת של כפרים, אבל בית כנסת של כרכים שייך לכל בני ישראל בכל מקום שהם, והוא קעין דבר של עולי בבל.

וגם ברשב"א (מגילה כו.) שביאר בטעם נוסף שטעם בית כנסת של כרכים הוא משום: "שמא אחד יש בסוף העולם שקנה בו וחלקו מעכב לפי שבני העולם אין כפופין לבני העיר הזאת ולא לז' טובי העיר שבה", לא נתכוון לחלוק ביסוד הדבר על טעם רש"י, אלא שסבר שסתם בית כנסת אינו נעשה על דעת כלל ישראל בכל מקום שהם. ובטעם רש"י כתב: "כרכים כיון דמעלמא אתו להו ה"ל דרבים כלומר שבני העיר זו כשהו בנין אותה על דעת כל הבאים כאן עשאוה וכאלו הקדישוה

3 וכן משמע ברבי אברהם מן ההר (שם) שגם לראשונים שכתבו שהבור הפקר אין זה סתירה שהבור שייך לכלל ישראל, אלא שרש"י ביאר מפני מה זה הפקר ולא שותפות, והרמב"ם ביאר מפני מה הבעלות של כלל ישראל אינה אוסרת בקונם.

4 וז"ל: "אבל בית הכנסת של כרכין הואיל ועל דעת כל אנשי העולם נעשה שיבוא ויתפלל בו כל הבא אל המדינה נעשה של כל ישראל ואין מוכרין אותו לעולם".

לכל ואין לה בעלים וכענין מקדש, וכן פי' הרמב"ם, אבל בריטב"א (שם) שכתב כהרשב"א כתב בדעת רש"י: "ואיכא מאן דאמר דאפי' ידע מילתא דבני הכרך בנאוה נמי אנו חוששין שהקדישוה לכללי עלמא ודכולי עלמא היא", כי אין סתירה בין זה שאין להבעלים בשותפות בעלות פרטית, כי לכ"ע היא בבעלות כללית⁵.

חילוק זה נמצא ג"כ בדין קרבן ציבור, שבגמרא (זבחים ד.) איתא שהמקריב קורבן שלא לשם הבעלים לא יצא ידי חובה, אולם חיסרון זה שייך דווקא בקרבן יחיד, אבל קרבן ציבור גם אם יקריב לשם יחיד מיישראל הוא בכלל הציבור, ואין זה בגדר "שינוי בעלים", ואם ממון של כלל ישראל אינו בעלות והוא בגדר הפקר, בוודאי שהקרבה לשם אחד מיישראל זה שינוי בעלים, וז"ל רש"י (שם ד"ה וישנו בצבור) "אבל שנוי בעלים לא שייך בקרבן צבור שהרי הכל בעליו". ובגמרא הוריות (ו.) איתא "מת אחד מן הצבור חייבין, דאין צבור מתים, מת אחד מבית דין פטורין, כדאמרין דחטאת שותפין היא", ומבואר דשאני קרבן של ב"ד שהורו בטעות שהם בגדר של שותפים, מחיוב של כלל ישראל שזה נחשב כציבור. ובגמרא מנחות (צב.) מבואר שכיון שגם אהרן מתכפר בשעיר המשתלח סמיכתו נחשבת לסמיכה בבעלים, ומבואר שקרבן ציבור אינו מנותק מהבעלות של הפרטים, וכל זה נראה כמו סתירה, ועוד סתירות רבות מצאנו בדיני הקרבנות, ולדברינו אתי שפיר כי הגם שאין כאן בעלות פרטית בשותפות, יש כאן בעלות של כלל ישראל, ולכן לפעמים יש לדון כמו שיש בעלות ולפעמים כמו שאין בעלות, והכל כפי הענין.

ובגמרא סוכה (לא.) עולה שהעושה סוכה ברשות הרבים הוא גזלן, ובמגן אברהם (סימן תרלז ס"ק ג) הקשה: "צריך עיון שנהגו קצת לעשות סוכה ברשות הרבים, ואם כן סוכה גזולה הוא, וא"ל דבני העיר מוחלין להם, דהא ברה"ר יש לכל העולם חלק בהם (עיי' בחו"מ סימן קסב ס"ב)", ובאחרונים הרבו ליישב שאלת המג"א, ואין מי שיתרץ כי ממון ששייך לכלל העולם אין בו איסור גזל.

סיכום: דעת כל הראשונים שווה שממון עולי בבל אינו בגדר שותפות של שותפים, שיש בה לכל אחד חלק פרטי שנמצא בשותפות, אלא הממון נמצא בבעלות של כלל ישראל, ואין ליחיד בה כל חלק, והגדר הממוני נקבע לפי כוונת התורמים, ומעתה נראה כי נכסים של מדינה אינם שותפות של רבים, אלא הם בבעלות כללות כל בני המדינה, וכמבואר ברש"י לגבי גדר בית כנסת של כפרים (יומא יב.) ובד"ה כפרים) "דכפרים כל בעליו ניכרים", וכמו שכתבו באגרות משה ובחוט שני, אלא שגדר זה אינו חסר בעלות וכפקר, כי אם בבעלות כללות כל בני המדינה, ולדעת הבעל התרומות, הרא"ש וסת"ת השו"ע, בכל ממון ישראל יש איסור ריבית. **ומאחר שכן במדינה שרובה יהודים לכאורה יש איסור ריבית באגרות חוב של הלוואה למדינה⁶.**

בירור דעת החזון איש ופולמוס המעשרות

אצל תלמידי החזון איש מקובל בשמו שאין למדינה סמכות של דינא דמלכותא דינא לקבוע חוקים ולגבות מיסים כהבנתם, המקור הראשון שבו נכתב כך בשם החזון איש זה בספר "פאר הדור" (שיצא לאור בשנת תש"ל) בשם האדמו"ר מספינקא זצ"ל שהיה אז רבה של מושב בני רא"ם, וביקש לפטור את בעית הבכורות בעזרת רישום בטאב"ו ומכח דינא דמלכותא דינא, והחזו"א אמר לו שאין במדינה דד"מ כי היא "כמוסס העומד מאליו". מאוחר יותר מופיע לשון זו ממש בשו"ת פאת שדך בשם תלמידי החזו"א, ושוב מאוחר יותר בשו"ת מנחת יצחק⁸, וגם במאמר של הגר"ד לנדו שליט"א בקובץ מסורת (אך שם זה לא בשם החזו"א, כי אם כדבר פשוט)⁹.

לעומת זאת הרב זלמן קורן מעיד בשם רבו המשגיח רבי דב יפה שליט"א (מתלמידי החזו"א) שהוא היה נוכח כאשר החזו"א פסק שאין דד"מ באר"י משום

5 וע"ע בקובץ שעורים (בבא בתרא אות תד).

6 וכן מדוייק דברי רבי אברהם מן ההר (נדדים שם) בדעת הרמב"ם וז"ל: והר"ם פירש בפירוש המשנה עולי בבל אעפ"י שנבנה ונעשית ההוצאה מכלל ישראל, ולכל אחד מהם במ חלק, החלק ההוא מעט מזעיר אין לחוש עליו, אבל דבר של אותה העיר לא ישתתפו בה כי אם אנשי המדינה, ויש באלו הדברים לכל אחד מהם חלק ראוי". **ובאמת שמשוונות אלו נראה שגם עירייה של רבבות בני אדם יצאת מכלל שותפות רגילה, ונכנסת בכלל שותפות של כלל בני העיר.**

7 והגר"ן קרליץ שליט"א שסבר שריבית מותרת לכאורה למד בר"ן כפשוטו שממון עולי בבל הוא הפקר גמור, אולם כבר נתבאר שאין לומר כן.

8 ומכיון שיש בביטוי לשון זה מיוחדות, נראה קצת שלשון זו נלקחה מהספר פאר הדור. 9 אין המקום כאן לדון בעצם שיטת החזו"א, והרי גם באר"י קיימת הסכמת רוב הציבור, ומדוע נחשבת המדינה למוסס העומד מעליה, ובעזה"י נעמוד ע"כ בספר "דינא דמלכותא" העומד לצאת בקרוב.

דעת הר"ן, וכן הביא בשם אדם אחר ששמע מהגר"ח גריינמן צ"ל שדדמ"ד במדינה תלוי במחלוקת הראשונים האם יש דינא דמלכותא דינא באר"י, ולפי עדויות אלו החז"א לא ביטל עקרונית את סמכות המדינה בזה"ז בדבר שהיא נוהגת כדן תורה, אלא שהכריע כשיטות שאין דד"מ באר"י.

והנה כמה מתלמידי החז"א (כמו רבי אברהם גניחובסקי צ"ל ועוד) עוררו על בד"צ העדה החרדית ועל הגר"י לנדא צ"ל שהיו מעשרים את התבואה בשליחות מהמדינה, כי המדינה קונה את כל הסחורה של התבואה מהחקלאים, והיא שלחה את הבדצ"ים לעשר מכללות הסחורה, בפולמוס זה דנו על כמה נושאים, כמו שליחות לחלק של הגוי במדינה, עישור מהפטור על החובה ועוד.

ומלבד זאת במכתב אל הגר"י וויס צ"ל (ח"ט סימן קיב) כתבו כי הגם שיש דבר כזה קופה ציבורית שיש לה אפטרופוס, ויכולה לעשר ולמנות אחרים בשליחותה, זה דווקא בקופה מוכרת ע"פ התורה, אבל אין בכח איזה אנשים ליצור מציאות של קופה אלא רק במקום שהיא קיימת מצד עצמה באמת, כמו קופת בני העיר או כללות בני המדינה שנוהגים ע"פ התורה, אבל קופת מדינה שנוהגת שלא ע"פ דיני התורה רק בהפך, אין בה גדר בעלות של קופה, ואין לאחריה עליה שם אפטרופסים כדי ליצור שליחות לתרום תרומה.

כידוע גם דעת הבד"ץ העדה החרדית אינה מקבלת את מציאות המדינה, אולם הגר"י וויס מביא שכל חברי הבד"ץ הסכימו לאופן של מעשר התבואה, (הוא מציין (שם סימן קי) להגר"י פיישר הגר"י הורביץ הגר"מ שטרנבוך ועוד, וכן הגר"י זלזניק צ"ל, כולם גדולי עולם) בנוסף הוא מעיר שזה כבר הוסכם גם בעבר ע"י כל גדולי הבד"ץ שליט"א ואין לערר אחריהם, ושכן נהג הגר"י לנדא צ"ל רבה של בבני ברק, ועל טענתם בשם החז"א הוא מביא את דברי הגר"מ אהרנסון צ"ל שביאר בדעת החז"א שאין כוונתו רק לגבי חוקי ערכאות שאין בכוחם לשנות מדיני תורה, אך לא לומר שאין להם בעלות על הנכסים.

וכן כתב בשו"ת שבט הלוי בדעת החז"א¹⁰, והו"ד בפתחי חושן (להגר"י בלוי צ"ל גניבה עמוד יח בהערה), וכן דעת הגר"נ קרליץ (כפי שהיא מובאת בחוט שני ריבית עמוד סז הערה כה¹¹, ובדרכי משפט שכנים עמוד רכז¹²) שאע"פ שאין להם סמכות מ"מ הכסף שייך לכללות הציבור, וכן ידועה דעת הגר"י אלישיב צ"ל שהקפיד מאוד על כך, גם הגר"מ שטרנבוך - אע"פ שסבר שאין למדינה כאן כח דינא דמלכותא דינא, כתב (ח"ג יו"ד סימן שלח) שיש למדינה בעלות לגבי דבר זה, וכן כתבו עוד רבים וגדולים.

גם הגר"ד לנדו שליט"א שעורר ע"ז בקובץ מסורת (עמוד תקיז)¹³, לא כתב שאין להם בעלות מצד שלא יכול להיות להם, וכפי שכתבו במכתב אל הגר"י וויס צ"ל, רק כתב שהמדינה מתכוונת להקנות לכללות שלטונם ולא לכללות התושבים, ואין בעלות כזו של כללות השלטון, אך לא נימק זאת מחמת שהם רשעים וכיוצא בזה, ויש לעיין מה טעמו.

סיכום: דעת רוב גדולי הפוסקים בדעת החז"א שהגם שאין למדינה סמכות לנהל את כללות הציבור בדרך הגוים, אין זה עושה את קופת בני המדינה לממון ללא בעלות כלל, שמוותר לקחת ממנו ואין בזה גזל, ולדעת רוב גדולי ישראל בכח האפטרופוסים של קופה זו למנות שליחות להפרשת תרומה. וכל זאת בדעת החז"א שסבר שאין במדינה משום דינא דמלכותא דינא, אולם ידוע כי דעת רוב גדולי התורה שאין חיסרון סמכות למדינה זו, אלא הדבר תלוי במחלוקת ראשונים

10 שו"ת שבט הלוי (חלק ה סימן קעב) "ומש"כ מבוהל אחד דכיון שאין מתנהגים עפה"ת מותר לגזלם וא"כ אין להם בעלות כלל הוא דבר שאין ראוי להשיב, דחלילה להתיר איסור גניבה וגזילה ותולים עצמם לשוא באילן גדול, ואין זה לגדר דינא דמלכותא אם שייך כאן או לא".

11 וז"ל: "כספי המדינה ורכושם, בזמן שיבא משיח צדקנו במהרה בימינו, יהיה דינם ככספים השייכים לכלל ישראל, ויצטרכו להעמיד ב"ד, כדי לקבוע מה לעשות עם הכספים אלו, ואף שבני אדם כבר נתיאשו ממנו זה, מ"מ הרי מסרום לגבאים, שגבו לצורך כלל ישראל, ורק שהיו צריכים להחליף את הגבאים, אבל עצמם הממון שייך לכלל ישראל".

12 וז"ל בשם הגר"נ קרליץ שליט"א: "אסור לשקר בנתונים לממשלה, כדי לקבל יותר ממה שמגיע, ובין בחול'ל ובין בארץ ישראל כיום, משום שקר, ולבד זה משום איסור גזל כספי ציבור, ופשוט דגם להחזקת מוסרות התורה, אסור לגנוב ולשקר, וימי שעבר ולקח מהממשלה כספים שלא כדן, הרי הוא חייב הגזילה".

13 ח"ל: "כאשר נבוא לדון בענין בעלות הפירות אין לשלטונות בהם בעלות, שאינם בזה כמוכס העומד מאיליו, שאינם מכוונים לזכות לעצמם, וכן אין מכוונים לזכות לציבור, (וגם במכוונים אין מעשה וקניני המוכס העומד מאיליו מועילים עבור הציבור, אא"כ בגוונא דהוה זכות בזה לציבור ובנד"ד יש לעיין), וכל עיקר כוונתם אינה אלא לזכות עבור מהות שלטונם (שאינו מתייחס לפרטים השולטים, שאם יתחלפו באחרים אין להם בזה כלום), ואם כן אין כוונתם לזכות לשום אדם, ונמצא דהוה הפקר או שנשאר לבעלים הראשונים".

אי אמרינן דינא דמלכותא דינא באר"י, והכרעת השו"ע שגם באר"י יש דינא דמלכותא דינא (כשאינם נגד דיני התורה ח"ו), ובדעת הרמ"א יש לדון, אך אין כאן המקום להאריך בנידון זה¹⁴.

איסור ריבית בחוב שאין לו שיעבוד הגוף

עוד יש להקל בהלוואה למדינה, כי אין שם אדם המחייב בשיעבוד הגוף על תשלום הריבית, ובנידון זה דנו האחרונים לגבי חברה בע"מ שאין בה בעלים שחייב בשיעבוד הגוף לשלם את חובות החברה, ובשו"ת מהרש"ג (יו"ד סימנים ג, ה) דן שאין איסור דאורייתא בכה"ג, וכן דייק משו"ת הריב"ש (סימן שה), ובאגרות משה (יו"ד ח"ב סימנים סב סג) כתב שגם איסור דרבנן אין בכה"ג, ובשו"ת חלקת יעקב (ח"ג סימן קצ) ובמנחת יצחק (ח"ג סימן א) דחו את יסוד שו"ת מהרש"ג, ועיין עוד בספרי הפוסקים מה שהאריכו בנידון זה, אך בהתר זה אין עדיפות בהלוואה למדינה ע"פ הלוואה לחברה בע"מ, כי בשניהם אין שיעבוד הגוף חל על השותפים, (אבל בשאר האיסורים יש מקום להחמיר יותר בחברה בע"מ, כי אפשר שלפי התורה החברה נחשבת כממון גמור של בעלי המניות).

ריבית באגרות חוב מדינה

אלא שכיון שיסוד התר עיסקא בנוי על כך שכסף הפקדון נמצא בהשקעה **שמניבה רווחים**, ומדינה כמעט ואינה עוסקת בהשקעות, ועיקר ההלוואות הם למימון התקציב השנתי של הוצאות המדינה, כך שחסר כאן את יסוד ההתר שבהתר עיסקא, וכבר העיר בזה בספר ברית יהודה (סוף פרק ז) וז"ל: **"וגם ההת"ע שעושה הממשלה לאו אליבא דכו"ע מועיל, כיון שאין הממשלה לווה כדי להתעסק ולהרויח, דעת רוב הפוסקים שאין מועיל הת"ע**, ויש להקל באגרות מלוה פתוח, שבאופן רשמי מיועדים הכספים לשם השקעות בדברים שיש בהם ריוח, ומכל מקום הרוצה לסמוך על כל הטעמים יחד יכול להקל בזה", ואין לומר שכסף של הקרנות הכשרות יהיה מהמועט שכן מושקע ברווחים ע"י חברות ממשלתיות, כי כל הלוואות המדינה הם בהתר עיסקא, וא"א שכל ההלוואות מושקעות בכל כך מעט השקעות¹⁵, (את ההתר עיסקא של המדינה כתב הברית יהודה).

נידון זה של לקיחת הלוואה שלא לצורך השקעה עומד במחלוקת גדולה באחרונים, וכמבואר בארוכה בספר ברית יהודה (פרק לח הערה יח), ובקונטרס התר עיסקא (שבספר נתיבות שלום) ביאר השיטות היטב, וההתר המרווח (שם ס"ק יג) הוא להקנות חלק בעיסקא אחרת שנמצאת ברשות הלווה, וזה שייך גם במדינה שיש לה נכסים רבים, אלא שצריך שתהיה כוונה כדי להקנות, ולשון שטר עיסקא הוא בדרך כלל: שכל סחורה טובה מתחייב לקנות בדמי העיסקא, ולא משמע מזה שהוא מקנה לעיסקא ממה שכבר יש בידו קודם לכן.

אמנם בשו"ת אמרי יוסף (ח"א סימן קח) חידש שכדי שלא לעבור על איסור תורה, אנו אומדים שכוונתם הייתה שאם ישתמש בכסף לצורכו ולא העמידו בעיסקא, כנגד זה יקנה לנוות העיסקא חלק אחר בנכסיו, אבל מסתימת שאר האחרונים שדנו בנידון ולא כתבו כך, נראה שלא סברו שיש אומדנא כזו. אך אפשר שכיום יש יותר אומדנא לומר כך. גם בברית יהודה למעשה התייר את ההתר עיסקא הנעשה עם מדינה בצירוף שיטת הרשב"א שאין בעלים מסוימים, ובצירוף שאין במדינה שיעבוד הגוף, אבל נראה שאין עדיפות בהלוואה למדינה.

כמו כן כיון שדעת רוב גדולי הפוסקים שיש למדינה בעלות לגבי איסורי תורה (כגון חמץ, שבת, ריבית, שמיטה, חיוב מזוזה, ועוד), ולעומת זאת אפשר שאין לשלטון בזה"ז כח של אפטרופוסים לערוך התר עיסקא בשם כלל בני המדינה, משום שהם כמוכס העומד מעליו, וכשמועה שיש בשם החז"א, וא"כ האיסור ריבית נמצא, והחתימה על התר עיסקא לא מועילה.

לכן נראה לעניות דעתי **כי אין להעדיף השקעה באגרות חוב מדינה ע"פ אגרות חוב של חברות רגילות, ואדרבה כיון שהתר עיסקא מעיקר הדין מותר, אלא שראוי להחמיר כמבואר בספרי הפוסקים, ולעומת זאת בהלוואה למדינה יש צדדי ספק על עצם ההתר עיסקא**. וכדי לתקן את החיסרון שהמדינה משתמשת בדמי העיסקא לתקציב ולא להשקעות יש להוסיף בפירושו בהסכם ההתר עיסקא, "מעות העיסקא יקנו בין בנכסים קיימים, ובין בנכסים עתידיים¹⁶, וכנהוג לכתוב היום בשאר היתרי עיסקא¹⁷.

«המשך בעמ' 8»

14 ובעזה"י בקרוב יצא לאור ספר "דינא דמלכותא" שם יתבאר ענינים אלו.
15 המדינה לווה בכל שנה כשבעים מליארד! ולהיתר עיסקא צריך קנין בנכסים מניבים וכו', והשקעה בתשתיות או בהשכלה אינו מועיל להיתר עיסקא, הנכס העיקרי שיש למדינה הם הקרקעות.
16 ולהקפיד שיהיה בשטר העיסקא קנין המועיל לזה.
17 ומכאן קריאה לתקן בשטר היתר עיסקא של המדינה.

8. אם החפץ ששאל נחלש אחרי השאלה והשימוש בו במצב זה יכול להזיק לו, אסור לשואל להמשיך ולהשתמש בחפץ, ואם השתמש וקרה נזק לחפץ אין לו את הפטור של מתה מח"מ. לדוגמא: אם שאל רכב והרכב התקלקל באופן שהמשך הנסיעה בו עלול לקלקל אותו יותר, אסור לשואל להמשיך ולהשתמש ברכב, אלא אם כן אין לו שום אפשרות חנייה או גרידה במקום שהוא נמצא²⁵.

9. אם יש מנהג בנזק מסוים שהשואל משלם עליו אף שקרה מחמת מלאכה חייב השוכר לשלם, ולכן אם שאל מפות מגמ"ח או כלה ששאלה שמלה מגמ"ח, כיון שנהוג להחזירם מכובסים, גם אם לא סיכמו ביניהם כלום צריך השואל לכבס אותם. ואף בדבר שאין מנהג שמשלמים עליו, מ"מ אם סיכם המשאל בפירוש שהשואל יהיה חייב במתה מח"מ, דעת הרבה פוסקים שאפילו אם לא עשו קניין השואל חייב²⁶.

צינים והערות

מאיירי שהסתפק כמו הקצו', כי כתב (צד, א ד"ה כשם שהשומר) "וכן יראה שהשואל מתנה להתחייב במתה מחמת מלאכה ויש לפקפק בה אם צריך קנין אם לאו".
אכן הנתי' (שמ, ב) טען שלכו"ע אפשר להתנות בדברים שיהא חייב במתה מח"מ, ואינו תלוי במתנה שו"ח, כי טען שלולא דיני שאלה היה השואל צריך להיות חייב במתה מח"מ מדין אדם המזיק, וא"כ כשהם מסכמים שהשואל יהיה חייב במתה מח"מ השואל רק מותר על זכותו שיש לו בתור שואל, ונשאר חייב כמו שאר כל אדם, וכדי לוותר על זכותו אי"צ קנין. וביאר המילואי משפט בכוונתו (וכ"כ הטבעת החושן מעצמו והסתפק אם זו כוונת הנתי'), שכל הטעם ששואל פטור במתה מח"מ כתבו הראשונים שהוא משום שהמשאל פשע או מחל (כמש"כ לעיל דין 2), וא"כ זה שייך רק אם השאל ולא התנה כלום, אבל אם המשאל אמר בפירוש שאינו פטור את השואל מכלום אין סיבה לפטור את השואל, שהרי באופן זה אי"צ לומר שהמשאל פשע או מחל כיון שהתנה, וא"כ השואל נשאר חייב גם בלי קנין כמו שהוא מעיקר הדין. (ומה שהנתי' כתב שהשואל יהיה חייב מדין אדם המזיק, ביאר המילואי משפט שהנתי' נצרך לזה כדי לחייב את השואל (אם התחייב בפירוש) במקרה ששאל עבד, שבעבד מן הדין אין עליו חיובי שמירה כלל, ורק מצד שהשואל הוא מזיק אפשר להתחייב.) ולפי הנ"ל אפשר לכא' לומר יותר, שאי"צ אפילו אמירה וגם גילוי דעת יועיל כיון שאינו בא אלא לפרש את מה שעשה.

כך נפלה ממנה המצלמה ונשברה, שכיון שהמשאל ידע מהבעיה ולא הודיע ע"כ לשואל, פטור השואל.
אפשר ללמוד דין זה גם מדברי הב"ח שהבאנו לעיל (הערה 11) שביאר ששואל השונרא היה פטור מכיון שהשונרא פשע שאכל יותר מדי.
וכן אפשר ללמוד דין זה מדין מום במקח, שפסק השו"ע (רלב, יג) שאם המוכר פשע ולא הודיע לקונה על המום והקונה השתמש כרגיל והוסיף מום לחפץ שהקונה יכול להחזיר את החפץ כדין מקח טעות והקונה פטור על המום שהוסיף.
25. כ"כ בשו"ת הרא"ש (צב, א) במקרה ששכר חמור לטעון משא והחמור התחיל לצלוע באמצע, ואם ימשיך לטעון משא הוא יחלה יותר, ופסק הרא"ש שהגם שבתחילה שכרו לכך, אבל אחרי שהחמור חלה באמצע עם ימשיך השוכר יהיה חייב בנזק כיון שמעשיו זה נחשב פשיעה. והדין נפסק ברמ"א (שט, ג).
26. בקצוה"ח (שמ, א) הסתפק אם צריך קנין או לא, כיון שמצד אחד מצאנו שמתנה שו"ח להיות כשואל והוא מועיל אפי' בלי קנין, ומצד שני מצאנו בשמירת שטרות ושאר דברים שמעיקר הדין אין בהן דין שמירה, שבכדי לחייב את השומר לשלם צריך קנין. הקצו' תלה את השאלה בטעם הדין ששו"ח שמתנה להיות כשואל אי"צ קנין, והוא גם מצא מח' ראשונים אם אפשר להתחייב בדיבור במתה מח"מ, ותלה את המחלוקת בטעמים השונים למה שו"ח שמתנה אי"צ קנין. בטבעת החושן הביא

איסור ריבית בכספי קטן (ביטוח לאומי)

איתא בגמרא (ב"מ ע). "אמר רב ענן אמר שמואל, מעות של יתומים מותר להלוותן ברבית, אמר ליה רב נחמן משום דיתמי ניהו וספינא להו איסורא, יתמי דאכלי דלאו דידהו ליזלו בתר שבקיהו", וכתב הרשב"א (שם) הטעם כי קטן לא נצטוו באיסור ריבית, וכיון שההלוואה לא נעשית על ידם כי אם על ידי האפוטרופוס, אין כאן לא משום מצוות חינוך ולא משום איסור לספות איסור בידים, וגם רב נחמן לא אסר משום ריבית כי אם משום דאכלי דלאו דידהו. וכ"כ הריטב"א (שם) וביאר טעם האיסור כדי שלא להרגילם באיסור ריבית. וכתב הריטב"א (שם) כיון שעל המלוה אין איסור גם ללוה הערב והעדים הריבית מותרת, וכ"כ התוספות (שם) בתירוץ השני.

ובשו"ת הרשב"א (ח"ב סימן קיח) כתב שגם בדיעבד אם גבה האפוטרופוס את הריבית, אין היתומים חייבים להשיב, כי רק מי שגבה את הריבית חייב להשיבה, וגם האפוטרופוס אינו חייב להשיב, שהרי אין ממון הריבית שלו והוא רק סרסור

העבירה. וכן נפסק בשו"ע (יו"ד סימן קס סעיף כ), אמנם בש"ך (שם ס"ק לב) הביא את דעת בעל התרומות שו"ת מהר"ם שסברו שצריך להחזיר (והו"ד בב"י שם), עוד ציין לשו"ת שארית יוסף (סימן סא) שהכריע שהעיקר כדבריהם, וקצת נראה שהש"ך חשב לשיטה זו, גם בביאור הגר"א (שם מט) הביא שיטת בעה"ת ומהר"ם, וציין לדברי המשנה למלך (מלוה ולוה פרק ד הלכה יד) שכתב כי הריב"ש נחלק על הרשב"א, וסבירא ליה שהטעם שאין היתומים חייבים להשיב משום דלאו בני מצוות הם, ולטעם זה כשיגדלו חייבים להשיב, ודייק שכן הכרעת השו"ע שכתב שהיתומים כבר אכלו הריבית, אמנם בשו"ת רעק"א (ח"א סימנים נג נד) דן שהריב"ש רק הוסיף טעם אך לא נחלק על יסוד הרשב"א.

העולה שבהלוואה ע"י שליח של קטנים אין איסור ריבית, אלא שלכתחילה אין לעשות כן, ובדיעבד להכרעת השו"ע מותר להנות ממון זה, ומעתה נראה שבקטנים אין צורך להחמיר שלא להיסמך על ההתר עיסקא בממון זה. לקבלת המאמר המלא: d.s0527639900@gmail.com

בית הוראה לענייני ממונות "בית גרוס"

ע"ש ברוך וברכה גרוס

שע"י כולל חושן משפט אוהל יוסף

בבית ההוראה ניתן יעוץ בדיני ממונות ע"י דיני בית הדין ובית ההוראה ● סיוע בעריכת צוואות וחוזים ● בשפות עברית אנגלית יידיש וצרפתית ● בית ההוראה פתוח בימים א- ה בין השעות 13:40-15:30 וביום שישי בין השעות 11:15-13:00
Les lundis et mercredis nous traitons vos questions en francais ● טלפון 02-502-3637 דוא"ל: beisdin@neto.net.il

כמו כן ניתן מענה בענייני אורח חיים ויורה דעה ע"י מו"צ דלהלן:

יום א'	הרב יצחק זאב רוזנבלט	13:45-14:15
יום ב'	הגאון הרב ר' ישראל גנס	14:00-14:30
יום ג'	הרב אהרן הלוי וואזנר	13:45-14:15
יום ד'	הרב יצחק זאב רוזנבלט	13:45-14:15
יום ה'	הרב אהרן הלוי וואזנר	13:45-14:15

הדיינים יושבים בבית הוראה כדלהלן

יום א'	הרב אברהם בוטרמן והרב שלמה וייספיש והרב גבריאל לוברבוים
יום ב'	הרב יצחק בלחסן והרב אלחנן רזניק [גם צרפתית]
יום ג'	הרה"ג ר' יצחק שובקס והרב יצחק מרקובסקי
יום ד'	הרה"ג ר' אברהם דרברמדיקר, הרב אשר שפירא והרב שלמה פרץ
יום ה'	הרב ברוך שובקס, הרב חיים הררי והרב אליה יפה [גם צרפתית]
יום ו'	הגאון הרב נפתלי נוסבוים, הרב משה ויליגר, הרב דוד סעמיאטיצקי

תשובות בענייני רבית בימי ראשון 14:30-15:30 ע"י הרב ר' פנחס וינד בעמח"ס 'ברית פנחס' על הל' רבית. ניתן לערוך היתר עיסקא במקום.